

УДК 355.2

Д.В. ТАЛАЛАЙ, Кримський юридичний інститут Одеського державного університету внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ МОБІЛІЗАЦІЇ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Ключові слова: мобілізація, нормативно-правовий акт, закордонний досвід, поняття

Оборона та безпека в сучасному суспільстві та державі традиційно розглядаються як одна з найвищих цінностей. Суспільство, соціальні, політичні та державні інститути забезпечують свої інтереси у сфері оборони та безпеки, за допомогою права. В свою чергу, ефективність права залежить від багатьох чинників, серед яких вагоме місце займає саме надійне забезпечення оборони та безпеки країни. Право має «урівноважувати» використання політичних та військово-силових методів у вирішенні завдань оборони.

Слід зазначити, що сьогодні існує величезна кількість загроз як для безпеки держави, так і для її оборони. Повний перелік даних загроз наводиться у Законі України «Про основи національної безпеки України». Вказаний Закон до загроз національній безпеці відносить надзвичайні ситуації природного, техногенного та соціально-політичного характеру. Також зауважимо, що у зв'язку з інтенсивною інтеграцією України до різних міжнародних об'єднань, діяльність яких направлена на боротьбу з тероризмом та забезпечення загальної безпеки, збільшується імовірність виникнення на території України надзвичайних ситуацій воєнного характеру. За таких умов виникає необхідність у застосуванні різноманітних «надзвичайних заходів», до яких можна віднести запровадження мобілізації [1, с.113].

Загальнотеоретичний аналіз питань щодо визначення сутності мобілізації в юридичній науці присвячена певна увага таких вчених, як: В.Б. Авер'янова, О.М. Бандурки, А.В. Басова, В.Г. Вайцмана, Я.І. Євсюкової,

С.О. Кузніченка тощо. Разом із тим, питання щодо визначення поняття та ознак мобілізації спеціально не вивчалися. Дане питання в існуючих наукових працях вивчено фрагментарно, без комплексного підходу. Звідси, мета запропонованої статті полягає у тому, щоб на підставі всебічного аналізу наукових праць та нормативно-правових актів визначити поняття та ознаки мобілізації. Її новизна полягає в удосконаленні поняття «мобілізація» та визначені її ознак.

Починаючи науковий аналіз даного поняття, слід зазначити, що для його чіткого розуміння доцільним є звернутись до його визначення у довідковій та науковій літературі. У «Словнику російської мови» С.І. Ожегова «мобілізація» – це переведення збройних сил із мирного стану в повну бойову готовність; призов військовозобов'язаних запасу до армії у час війни; переведення у військово-положення економіки та державних інститутів держави [2, с.887].

Визначення цього поняття у довідковій літературі не завжди однозначне, адже з розвитком суспільства змінюється мета, сутність та зміст мобілізації. Для підтвердження цього звернемося до трактування цього поняття в минулі роки та теперішній час.

Так, відповідно до тлумачного словника А.Д. Міхельсона 1865 р. «Пояснення 25000 іншомовних слів, що увійшли до вжитку у російській мові, з визначенням їх коренів», мобілізація трактується як підготовка армії до військових дій, тобто поповнення складу людей, коней, збір у одне місце, забезпечення обозом, провіантом тощо [3, с.327].

Ф.Ф. Павленкова у Словнику іншомовних слів у редакції 1907 р., під мобілізацією вважає порядок переведення армії на військово-положення, тобто укомплектування її людьми із запасу до бойового складу [4, с.154]. Тлумачний словник 1938 р. під редакцією Д.М. Ушакова наводить дещо інше визначення. Мобілізація на думку автора – це переведення армії з мирного стану в стан повної готовності до участі у військових діях;

переведення будь-якої галузі народного господарства на роботу для цілей війни [5, с. 391].

Маршал Радянського Союзу Б.М. Шапошников у своїй книзі «Мозок армії» 1929 р., ототожнив мобілізацію, а саме факт її оголошення в умовах подій 20 століття, з війною, стверджуючи, що мобілізація – це переведення усієї держави з мирного на військовий стан [6].

Проведений аналіз поняття «мобілізація» у довідковій та науковій літературі свідчить, що раніше дане поняття було пов'язане лише із надзвичайними ситуаціями воєнного характеру, проте сучасне розуміння мобілізації є значно ширшим і пов'язане не лише із надзвичайними ситуаціями воєнного характеру, а із ситуаціями техногенного та природного характеру (п.6, ст.17 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану»). Проте варто наголосити, що розробки минулих років стали вагомим підґрунтям для розробки та нормативного закріплення сучасного поняття «мобілізація».

В межах даного дослідження вважаємо за доцільне проаналізувати поняття мобілізація, що визначено у законодавстві пострадянських країн. Так, відповідно до Федерального Закону «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію в Російській Федерації» мобілізація – це комплекс заходів щодо переведення економіки Російської Федерації та економіки муніципальних утворень, переведення органів державної влади, органів місцевого самоврядування та організацій на роботу у умовах військового часу, переведу Збройних Сил Російської Федерації, інших військ, військових формувань, органів та спеціальних формувань на організацію та стан військового часу [7].

Закон Республіки Таджикистан «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» закріпив, що мобілізація – це переведення економіки Республіки Таджикистан, державних органів, підприємств на роботу в умовах військового часу, переведу збройних сил Республіки Таджикистан, інших військ, військових та спеціальних формувань на організацію та стан військового часу [8].

Закон Республіки Казахстан «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» № 127-І від 16.06.1997 р. визначає мобілізацію як комплекс загальнодержавних заходів, пов'язаних з переведенням державних органів, організацій Збройних сил, інших військ та військових формувань, населення території та економіки Республіки Казахстан на режим воєнного стану (загальна мобілізація) або якої-небудь їх частини (часткова мобілізація) [9].

Закон Азербайджанської Республіки «Про мобілізацію та підготовку до мобілізації в Азербайджанській Республіці» закріплює, що мобілізація – це комплекс заходів по переведу на робочий режим воєнного стану економіки Азербайджанської Республіки, органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та організацій, та переведу організаційно-штабної структури, встановленої для воєнного часу Збройних сил Азербайджанської республіки, інших військових формувань та спеціальних об'єднань, передбачених законодавством [10].

Відповідно до Закону Республіки Білорусь «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», мобілізація – це комплекс заходів, щодо переведення економіки Республіки Білорусь та державних органів на роботу в умовах воєнного часу, а також комплекс заходів воєнної мобілізації [11].

Згідно з положеннями Закону Республіки Вірменія «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», мобілізація – це система заходів з переведення роботи державних органів та органів місцевого самоврядування, організацій в режим роботи при воєнному стані, збройних сил та інших військ на організацію та стан воєнного часу [12].

На відміну від нормативних визначень країн пострадянського простору, законодавством Сполучених Штатів Америки мобілізація тлумачиться дещо інакше. Відповідно до військової директиви США 600-8-101 від 15.08.2003 року «Про підготовку військового складу, його укомплектування, підвищення бойової підготовки, мобілізацію та приведення збройних сил у стан бойової готовності»,

мобілізація – це процес, за допомогою якого частина військ або Збройні сили держави в цілому підлягають доукомплектуванню та приводяться у стан бойової готовності для ведення бойових дій або інших надзвичайних станів держави. Цей процес включає в себе активізацію всіх або частини ресурсних компонентів, а також організацію та підготовку військового складу і матеріально-технічної бази [13, с.3–7]. На нашу думку, таке визначення є дуже вдалим і в повному обсязі відображає призначення мобілізації.

Відповідно до оборонної доктрини Китайської Народної Республіки, мобілізація у сфері народного озброєння є заходами та діями держави по переходу структур збройних сил мирного часу в структури воєнного часу [14].

Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» визначає мобілізацію як комплекс заходів, здійснюваних з метою планомірного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту – на організацію і штати воєнного часу.

Проведений аналіз поняття мобілізації у науковій та довідковій літературі, законодавстві різних країн свідчить про те, що воно змінювалось в залежності від внутрішніх та зовнішніх факторів, зокрема політичного устрою, державного ладу, рівня соціально-економічного розвитку, зовнішніх відносин між державами, наукового потенціалу, науково-технічного прогресу країни тощо. Однак, не враховуючи зазначені чинники, для поняття мобілізації характерні такі загальні риси:

- комплексність;
- тимчасовість;
- торкається всіх сфер народного господарства;
- завчасність та плановість заходів;
- централізованість керівництва;
- комплексність та погодженість;

– наявність загрози, як правило воєнного характеру;

– регулюється виключно правовими нормами;

– відбувається посилення ролі та розширення повноважень військових формувань, до компетенції яких входить реалізація заходів мобілізації;

– цільове призначення – мінімізація наслідків та спрямованість заходів на усунення загрози.

До специфічних рис даного поняття можна віднести такі:

– процедура введення;

– масштабність здійснюваних мобілізаційних заходів;

– територіальні межі здійснення заходів з мобілізації;

– зміст мобілізаційних заходів;

– перелік суб'єктів, що забезпечують реалізацію заходів мобілізації;

– обсяг компетенції суб'єктів, що забезпечують реалізацію заходів мобілізації;

– особливі підстави оголошення (внутрішні та зовнішні загрози).

У результаті проведеного аналізу наукової та довідкової літератури, чинного законодавства, вважаємо за доцільне навести авторське визначення поняття мобілізації, під якою слід розуміти – комплекс загальнодержавних заходів, які здійснюються уповноваженим суб'єктами у відповідності до чинного законодавства, в межах своєї компетенції, які здійснюються з метою планомірного та всебічного забезпеченого переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, не залежно від форми власності, на функціонування в умовах особливого періоду, а Збройних Сил України, інших військових формувань, перелік, яких визначений законом, сил цивільного захисту – на організацію і штати воєнного часу, для вирішення завдань, викликаних потребами усунення внутрішніх та зовнішніх загроз.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вайцман В. Г. Нормативно-правове забезпечення діяльності сил охорони правопорядку у сфері дорожнього транспорту під час проведення мобілізації: дис. ... кандидата юрид. наук : 21.07.05 / Вайцман Валерій Григорович. – Сімферополь, 2010. – 221 с.

2. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов ; под ред. Н. Ю. Шведовой. – 14-е изд. стереотип. – М. : Рус. яз., 1983. – 816 с.

3. Михельсон А. Д. Объяснение 25000 иностранных слов, вошедших в употребление в русский язык, с означением их корней / А. Д. Михельсон. – СПб. : Изд. В. И. Губинского, 1865. – 412 с.

4. Павленков А. Ф. Словарь иностранных слов, вошедших в состав русского языка / А. Ф. Павленков. – 2-е изд. – СПб., 1907. – 370 с.

5. Толковый словарь русского языка : в 4 т. / под ред. Д. Н. Ушакова. Т. 2. – М. : Изд-во «Москва», 1938. – 710 с.

6. Шапошников Б. М. Мозг армии: Военная теория / Б. М. Шапошников – М. : Изд-во «Государственное военное издательство», 1929. – 380 с.

7. Федеральный Закон Российской Федерации «О мобилизационной подготовке и мобилизации в Российской Федерации» : от 26.02.1997 г., № 31-ФЗ // Ведомости Федерального Собрания Российской Федерации. – 1997. – № 8. – Ст. 331.

8. Закон Республики Таджикистан «О мо-

билизационной подготовке и мобилизации» : от 29.03.1999 г., № 311 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.base.spininform.ru/show_doc.fwx?Regnom=2231.

9. Закон Республики Казахстан «О мобилизационной подготовке и мобилизации» : от 16.06.1997 г., № 127-1 // Ведомости Парламента Республики Казахстан. – 1997. – № 11. – Ст. 155.

10. Закон Азербайджанской Республики «О мобилизации и подготовке к мобилизации в Азербайджанской Республике» : от 10.06.2005 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://mia.gov.az/index.php?ru/content/29448>.

11. Закон Республики Беларусь «О мобилизационной подготовке и мобилизации» : от 26.10.2000 г., № 449-3 // Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь. – 2000. – № 112. – Ст. 2/224.

12. Закон Республики Армении «О мобилизационной подготовке и мобилизации» : от 29.03.1999 г., № ЗР-289 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ux.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1787&lang>.

13. Personnel Processing (In-, Out-, Soldier Readiness, Mobilization, and Deployment Processing). – Washington : Headquarters Department of the Army, 2003. – 96 p.

14. Оборонная доктрина КНР (полная версия): [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.abirus.ru/content/564/623/631/11307.html#0>.

Талалай Д. В. Поняття мобілізації: загальнотеоретичний аналіз / Д. В. Талалай // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 864–867 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11tdvmza.pdf>

Проведено аналіз наукової та довідкової літератури, а також нормативно-правових актів різних країн із метою визначення поняття «мобілізація» та її загальних та специфічних рис.

Талалай Д.В. Понятие мобилизации: общетеоретический анализ

Выполнен анализ научной и справочной литературы, а также нормативно-правовых актов разных стран с целью определения понятия «мобилизация» и ее общих и специфических черт.

Talalay D.V. Concept of Mobilization: the General-Theoretical Analysis

The analyze of scientific and reference literature, as well as regulations of different countries in order to determine the concept of mobilization, the definition of its general and specific features is made.